

Sünnetin Geçmişte ve Günümüzde İhmâli Meselesi

Dr. M. Mustafa el-A'zamî'den
Yrd. Doç. Dr. Abdullah Aydınlı

Fitnenin Tarihi

Sünnet ve Eski İnkârcıları

Bir kimsenin, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünnetini terkedip sadece Kur'an'a dayanması mümkün olmadığı gibi, İslâmî öğretilere bağlılık iddiasıyla Hz. Peygamber'in sünnetinin delilliğini (hüccet oluşunu) inkâr etmesinin bağdaşması da mümkün değildir. Fakat bazı insanlara işler, hatta bunların apaçık olanları, kimi zaman gizli kalmaktadır. Hz. Peygamberin sünneti karşısında da durum böyle olmuştur.

Sahâbe zamanında onun teşriî (kanun koymakla ilgili) değerini anlamayanlar bulunmuştu:

Hasan (Basrî) der ki; bir ara İmrân b. Husayn, Peygamberimizin (s.a.s) sünnetinden bahsediyordu. Adamın biri ona şöyle dedi: "Ebû Nuceyd! Bize Kur'an'dan bahset!". İmrân ona şöyle cevap verdi: "Sen ve arkadaşların Kur'an'ı okuyorsunuz. Bana namazdan, içindekilerden, sınırlarından bascedebilir misin? Bana altının, devenin, sığırın ve muhtelif malların zekâtından bahsedebilir misin? Fakat sen yok iken ben şahit olmuştum"¹, Sonra şöyle dedi: "Resûllullah (s.a.s.) zekât husûsunda bize şöyle şöyle farz kıldı". Bunun üzerine adam; "Beni ihyâ ettin. Allah da seni ihyâ etsin!" dedi. Hasan der ki; "Bu adam, sonunda müslümanların fakihlerinden oldu"²

Öyle görünüyor ki bu çeşitten bir anlaşmazlık, bütün meseleleri sadece Kuran'da araştırmaya giriştiğinde Ümeyye b. Hâlid için söz konusu oldu ve Abdulah b. Ömer'e şöyle dedi: "Biz hazarda (mukîm iken) kılınan namazı ve korku namazını Kur'an'da buluyoruz, seferde kılınan namazı Kur'an'da bulmu-

x Bu yazı, müellifin "Dirâsât fi'l-Hadîsi'n-Nebevî ve Târîhi Tedvînîh (Bejrût, 1400/1980, 1/21-41 isimli eserinden tercüme edilmiştir.

1. Buradan, itiraz eder zatın sahâbî olmadığı anlaşılıyor.

2. el-Müstedrek, el-Hâkim, 1/109-110. Özetle bir benzeri: el-Kifâye, el-Hatibu'l-Bağdâdî, 15.

yoruz?”. Bunun üzerine Abdullah şöyle dedi ”Kardeşimin oğlu! Biz hiçbir şey bilmez bir halde bulunuyorken Allah bize Hz. Muhammed’i (s.a.s.) gönderdi. Binaenaleyh, Hz. Muhammed’in (s.a.s.) yaptığını gördüğümüz gibi yaparız”¹.

Muhtemeldir ki zamanın ilerlemesiyle, müşkillerini sadece Kur’an’ın ışığında araştıran kimselerin sayısı artmış, nihayet Eyyüb es-Sahtiyânî (68-131 h.) şöyle demiştir: ”Adama sünneti aulattığın zaman; ’Bunu bırak da bize Kur’an’ dan bahset!” derse bil ki o sapık ve saptırıcıdır”².

Biraz önce zikredilen kimseler, öyle görünüyor ki herhangi bir grubu veya herhangi müşterek bir yönelişi temsil etmiyorlardı. Bilakis onlar ferdî durumlarda ve muhtemelen sayıları zamanla artmıştı.

Burada dikkat çekici başka bir nokta var. Bu da şudur: Bu yöneliş, bütün müslüman bölgelerde yaygın değildi. Aksine bu, ekseriya Irak’ta özellikle görüldü. Çünkü İmrân b. Husayn, -İbn Hibbân’ın zikrettiği gibi³- Basra’daydı. Aynı şekilde Eyyüb es-Sahtiyânî de Basra’lıdır⁴. Öyle görünüyor ki ekseriya İmâm Şâfiî’nin zikrettiği, sünnetin delillliğini inkâr edenler de aynı şekilde Basra’lıdır⁵. Bu tarihî metinlerin ışığında bu yönelişin sadece Irak’da yayılma ortamı bulduğunu söylemek mümkündür.

Sünnetin Terkedilmesinde Bir Gelişme

Sahâbe arasında Hz. Peygamber’in sünnetinin değerini anlamayan bazı şahısları gördük, fakat, daha önce söylediğimiz gibi, bu olaylar ferdî idi. Sonra işler değişti. İkinci asrın sonundan biraz önce, teşrî kaynağı olarak sünnetin delillliğini inkâr eden bir grupta⁶ mütevatir olmayanın delillliğini inkâr eden diğer bir grup görüldü⁷.

Hâricîler, Mü’tezile, Şîa ve. Hz. Peygamber’in Sünneti Karşısındaki Durumları Hâricîler ve Sünnet

Hâricîler, Hz. Peygamberin sünnetini kabûl eder ve ona İslâm teşrîinin temel bir kaynağı olarak inanırlar. Şu kadar var ki onlardan, özellikle ”hakem” meselesinden sonra, bazı sahâbîlerin rivâyet ettiklerini reddettikleri nakledilmiştir.

1. el-Müstedrek, 1/258. Müellif Hâkim;”Râvîleri sıkadır, Medine’lidirler.” demiş, Zehebî de onun görüşünü benimsemiştir.

2. el-Kifâye, s. 16.

3. Meşâhîru Ulemâi’l-Emsâr, s. 37.

4. Meşâhîru Ulemâi’l-Emsâr, s. 150.

5. Bkz. es-Sünne ve Mekânetuhâ, s. 160.

(6) Bkz. el-Ümm, 7/250. Şâfiî burada şöyle der: ”Bütün haberleri reddeden grubun görüşünü anlatma babı

(7) Bkz. el-Ümm, 7/254. ”Bilhassa haber-i vâhidi reddedenlerin görüşünü anlatma babı.

Prof. es-Sibâ'i şöyle der: "Muhtelif gruplarıyla Hâricîler fitne öncesi bütün sahâbileri "âdil" sayar, sonra Hz. Ali'yi, Hz. Osman'ı, Cemel savaşına katılanları, iki hakemi, hakem tayinine razı olanları, iki hakemi veya birini doğrulayanı tekfir ederler. Bu sebeble, "fitne"den sonra sahâbenin ileri gelenlerinin hadislerini; hakem tayinine razı oldukları, iddialarınca, zulüm önderlerine uydukları. binaenaleyh, güvenlerine lâıyk olmadıkları için reddetmişlerdir"¹. Fakat bu söz, araştırmayı gerektirmektedir.

Şüphesizdir ki Hâricîlerin kitapları, mezheplerinin yok oluşuyla birlikte ortadan kalkmıştır, İbâdiye hariç. Bunlar Hâricîlerden bir gruptur². Kitaplarına başvurduğumuzda onların Hz. Peygamber'in hadislerini kabûl ettiklerini, Hz. Ali, Hz. Osman, Hz. Aişe, Ebû Hureyre, Enes b. Mâlik ve diğerlerinden (Allah'ın rizası hepsinin üzerine olsun!) rivâyette bulduklarını görürüz³.

Haber-i âhâdı kabûl etmelerine gelince, bu usûl-i fıkıh konusunda yazdıklarından belli olmaktadır.

es-Sâlimî şöyle der: "Haber-i âhâd kıyasla çatıştığı zaman hangisinin diğerinden öne alınacağı konusunda farklı görüşler vardır. Müellif bunlardan üçünü zikretmiştir. "Bunlardan biri -ki o taraftarlarımızın (ashâbımızın) çoğunun, kelâmçıların ve bizim gruptan bütün fakihlerin görüşüdür.- haberin kıyasa tercih edilmesidir. Bundan dolayı onunla amel etme kıyasla amel etmekten daha uygun olur"⁴.

Buradan şu ortaya çıkar ki Hâricîlerin hepsinin hakem tayininden önce veya sonra sahâbenin rivâyet ettiklerini reddettiklerini mutlak olarak (bir sınırlama yapmaksızın) söylemek caiz olmaz.

Mu'tezile ve Sünnet

Şeyh el-Hudârî, eş-Şâfiî'nin yazdıklarından⁵ -es-Sibâ'i de bu görüşe meyleder⁶. bütün haberleri (hadîsleri) reddeden fırkanın mu'tezile olduğu neticesine varmıştı.

Gerçek şu ki, mu'tezilenin sünnet karşısındaki durumu hakkında, alimlerin nakilleri -es-Sibâ'i'nin dediği gibi- çelişmektedir: "Onlar, mütevatir ve âhâd kısimlarıyla sünnetin delillîği görüşünü benimseme konusunda cumhûrla beraber midirler? Yoksa her iki kısmıyla onun delillîğini inkâr mı etmektedirler? yahut mütevatirin delil oluşunu benimseyip haber-i âhâdın delillîğini red mi ediyorlar?"⁷.

1. es-Sünne ve Mekânetuhâ, s. 23.

2. et-Tebzir, s. 46-56. müellif bu kitapta şöyle yazar: Hâricîler 20 gruptur, İbâdiyye, bunlardandır.

3. Msl. Bkz. Musnedu'r-Rebi' b. Habîb el-Ferahidî,

4. Talatu's-Şems, 2/20.

5. Târîhu't-Teşri'î'l-İslâmî, s. 185.

6. es-Sünne ve mekânetuhâ, s. 160.

7. es-Sünne ve Mekânetuhâ, s. 202.

es-Sibâ'i; el-Âmidî, İbn Hazm ve İbnu'l-Kayyim'den bazı nakiller kaydetmiş, sonra şöyle demişti: "Bu nakiller, gördüğün gibi, çelişkilidirler, bize bu konuda doğru bir hüküm vermemektedirler"¹.

Sonra, Bağdâdî'nin el-Fark Beyne'l-Firak'ından en-Nazzâm'ın görüşünü nakletmişti ki muhtevası şudur:

O, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) mucizelerini inkâr ediyordu.

İcmâ ve kıyasın delillliğini inkâr etmişti.

Zarûrî ilmi gerektirmeyen haberlerden olan delili inkâr etmişti.

es-Sibâ'i daha sonra, mu'tezilenin ekserisinin, en-Nazzâm'ın kâfir sayılması konusunda görüşbirliğinde olduğunu kaydetti².

el-Hayyâtü'l-Mu'tezilî'nin naklettiği üzere, İbnu'r-Râvendî, İbrahim en-Nazzâm'ı; "O kâfir birinin haberinin bilgi gerektirdiğini ve, haberi, duyu organlarıyla algılanır bir madde olduğunda bunun, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) verdiği haber mertebesinde olduğunu iddia ediyordu." diyerek ittihâm ederken el-Hayyât: "Bu da İbrahim aleyhine bir yalandır. İbrahim nazarında hiç kimsenin haberi Allah'ın haberiyle Resûlü'ünün haberine denk değildi." diyerek bunu reddeder³.

Basra'lı Ebu'l-Huseyn el-Mu'tezilî, usûl-i fıkıhla ilgili el-Mu'temed isimli kitabında şöyle bir bölüm açar: "Haber-i vâhidin bilgi gerektirmeyeceğine dair bölüm: Alimlerin çoğu onun bilgi gerektirmeyeceği, diğerleri gerektireceği görüşündedir. Bunlar ihtilâfa düşmüş ve neticede ehl-i zâhirden hiçbir grup, haberle beraber bilginin karfinesinin (belirtisinin) bulunmasını şart koşmamışlardır. Ebû İshâk en-Nazzâm, haberin bilgiyi gerektirmesinde bazı belirtilerin onunla beraber bulunmasını şart koştı. Bunu mütevâtir haberde de şart koştığı söylenir. Buna da, evinde kedisinden başka hiçbir hasta bulunmadığını bilmekle beraber evinden ağıt sesleri duyuyor, kapısında cenaze görüyor iken Zeyd'in ölümünden "haber" dâr edilişimizi örnek göstermişti⁴.

Aynı şekilde, Ebu'l-Huseyn el-Mu'tezilî, kitabında, haber-i âhâdlarla ibadet emrinin gelişinin caizliği bölümü", "haber-i vâhidle ibâdet etme hakkında bölüm" gibi diğer bölümler açmıştır⁵.

Bu nakiller, mu'tezilenin, Hz. Peygamber'in hadislerini kabul ettiklerine dair görüşleri hakkında bize açık bir fikir vermektedir. en-Nazzâm'dan nakledilen-

1. a.ge.e., s. 203.

2. a.ge.e.

3. el-Intisâr, s. 45 .

4. el-Mu'temed, s.5.

5. Bkz. s. 572 ve 583.

ler çelişkilidir. Eğer sünneti kabul etmediği kesinlik kazanırsa bu onun şahsî görüşü olur ve bu konuda o, mu'tezilenin ileri gelenlerini temsil etmez. Nice muhad-dis kadercilikle (mu'tezilî oluşla) suçlanmıştır¹. Peki, bunlar Hz. Peygamber'in hadislerini kabul etmiyordularsa niçin, kendilerine göre hiçbir kıymeti olmayan bir şey uğruna kendilerini yoruyor, ömürlerini tüketiyorlardı?

Bu delillerden sonra şu görüşe meylediyoruz: Mu'tezile, Hz. Peygamber'in hadislerini kabul etme hususunda ümmetin ileri gelenleriyle aynı görüştedirler. Bazan, nazarıyyelerinin önünde engel olduğunu gördüklerinde bazı hadislerin sahlîliğine itiraz etmişlerdi. Fakat hadisleri toptan inkâr görüşleri yoktu.

Şî'a ve Sünnet

Şî'ilere gelince onlar, birbirlerini kâfirlikle suçlayan birçok gruba ayrılmışlardır². Bugün İslâm dünyasında bulunanların çoğu İna Aşeriyye'den (Oniki İmâm Yanlıları) olup Hz. Peygamber'in sünnetini kabul etmektedirler³.

Fakat sünnetin kendisinin tesbit edilmesi konusunda bizimle onlar arasında ihtilâf vardır.

Onlar, sayıları 3 ilâ 11 arasında değişen birkaç şahsın dışında⁴, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vefâtından sonraki sahâbenin tamamı hakkında irtidât hükmü vermektedirler. Bunun için bu sahâbilerden (Allah'ın rızası hepsinin üzerine olsun!) rivâyet edilen hadisleri kabul etmezler. Bilâkis, kendilerine göre, sadece ehl-i beyten nakledilen rivâyetlere güvenmektedirler.

Sözün özü: İslâm ümmeti, ilk zamanlardan bugüne kadar, Hz. Peygamber'in sünnetinin kabul edilmesi ve onun teşrî (kanun koyma) kaynağı olduğu hususunda görüşbirliğine varmıştır. Sünnet Müslümanları da bağıyıcıdır.

Eskiden, Hz. Peygamber'in sünnetine itiraz eden bazı şahıslar veya bazı gruplar görülmüştü. Fakat bunlar ikinci asrın veya en fazla üçüncü asrın bitimiyle sona ermişler, varlıkları kalmamıştı. Bu fitne, birazdan göreceğimiz gibi batı sömürgeciliğinin etkisiyle geçen asır içinde bir defa daha uyandı.

Sünnet ve Yeni İnkârcıları

Fitnenin Tarihi

Tarih bize, ikinci asırdan sonra, İslâm dinine mensup olup da Hz. Peygamber'in sünnetini ihmâl eden fertlerden veya gruplarda bahsetmez. İkinci asırda

1. Bkz. Tabakâtu'l-Mu'tezile, Ahmed b. Yahya el-Murteda, s. 133-140. Yine de bu müellifin sözlerini ihtiyatla kabul etmemiz icab etmektedir. Buna rağmen onda işe yarar çok şey bulunur.

2. Bkz. Firaku's-Şî'a, en-Nevbahtî.

3. Kûleynî'nin el-Kâfi'si vb. gibi hadîse dair kitaplarına bkz.

4. Bkz. Ricâlu'l-Keşf, s. 12-13.

buna çağrıda bulunanlara gelince onlar tarihe mal olmuşlardı. Bundan sonra durum, yaklaşık olarak 11 asır bu şekilde devam etti. Zaman değişti, müslümanların iktidarı kayboldu. Sömürge ve köleleştirme dönemi geldi. Sömürgeciler de, İslâm'ın dayanaklarını silip süpürmek için iğrenç düşüncelerini yaymaya başladılar.

Bu şartlarda Irak'da sünneti terketmeye çağrıda bulunanlar görüldü¹.

Mısır'da ise, bu fitne, şayet Ebû Reyze'nin zikredip çıkardığı netice doğruysa, Muhammed Abduh döneminden başlar.

Ebû Reyze şöyle der: "Üstad İmam Muhammed Abduh (Allah ondan razı olsun!) şöyle dedi: "Müslümanların bu asırda Kur'an'dan başka önderi yoktur. Gerçek İslâm da, fitnelerin zuhûrundan önce ilk devrin yaşadığı İslâm'dır".

"Allah rahmet eylesin. Abduh yine şöyle demişti.: "Bu kitaplar (yani, dipnota zikredildiği üzere, Ezher ve benzeri yerlerde okutulan kiptaplar) bu ümmetin içinde var oldukça onun ayağa kalkması mümkün değildir. Ayağa da ancak birinci asırda bulunan rûhla -ki, o Kur'an'dan ibarettir.- kalkacaktır. Kur'an dışındaki her şey, onunla ilim ve amel arasına giren bir perdedir"².

Sonra bu yolu; el-Menâr dergisinde "İslâm sadece Kur'an'dan ibarettir." başlıklı iki makele³ yazıp Kur'an âyetlerinden, kendi iddiasına göre, Hz. Peygamber'in sünnetine ihtiyaç olmadığına deliller getirmek suretiyle Dr. Tefîk Sıdkî takip etti.

Reşid Rıza da Dr. Tefîk Sıdkî'nin makalesine eklediği notunda şöyle demişti: "Bu hususta münâkaşa konusu diğer bir mesele kaldı. O da şu: hadîsler -ki onlara sözlü sünnet ismini verirler-, özellikle ilk dönemde tartışmasız ve ihtilâfsız, amelle (yapılarak) benimsenmiş sünnetler değilse de din, şeriat ve umûmî midirler? Evet dersek karşımıza çıkacak en büyük şüphe, Hz. Peygamber'in, Kur'an'dan başka, kendisinden bir şeyin yazılmasını yasaklaması, sahâbenin hadîs yazmaması, alimlerinin ve, halifeler gibi önderlerinin hadîs rivâyetine ilgi göstermemeleridir. Aksine, bu konuda bir şey yazmadan önce meseleyi görüşürken Dr. Sıdkî'ya söylediğimiz gibi, onlardan, hadîs rivâyetinden kaçındıkları nakledilmiştir"⁴.

Seyyid Reşid Rıza, Dr. Tefîk Sıdkî'yi, yazılarıyla büyük ölçüde desteklemiştir Zira o, Hz. Peygamber'in hadîslerini mütevatir olan ve mütevatir olmayan diye iki kısma ayırmıştı. Reşid Rıza, namazın rekâtlarının sayısı, oruç vb. şeyler gibi bize tevâtürle nakledilen haberlerin kabul edilmesinin vacip olduğu görüşündeydi. O bunlara "ed-Dînu'l-Âmm: Genel Olan Dîn" ismini veriyordu. Bize bu şekilde

1. Sünnet Ki Ainî Haysiyyet, s. 16.

2. Advâ' ale's-Sünne, s. 405-406.

3. Mecelletu'l-Menâr, 9. yıl, sayı: 7, 12.

4. Mecelletu'l-Menâr, 9/929-930.

nakledilmeyenler ise "Din Hâss: "Özel Olan Din" dir. Bunları kabul etmeye mecbur değiliz. Reşid Rıza, hadis yazmaktan kaçınma ile ilgili haberler naklettikten sonra şöyle der: "Hz. Ebû Bekir'in yazdıklarını yakması, sahâbenin (yazdığı) sahifelerden hiçbir şeyin tâbiûna ulaşmamış olması, tâbiûnun, neşretmek gayesiyle hadisleri, ancak idarecilerin emriyle tedvîn etmiş olmaları gibi, İbn Abdilberr'in zikrettiği her şey ve başkalarının rivâyet etmiş olduğu benzerleri, sahâbe ve tâbiûnun bir şeyi ezberlemek için yazdıkları sonra onu imha ettikleri hususunda söylenenleri deteklemektedir. Buna, sahâbenin büyüklerinin hadis rivâyeti konusundaki isteksizlikleri, aksine ondan kaçınmaları hatta onu yasaklamaları ile ilgili haberleri eklersen, nazarında, onların bütün hadislerin, Kuran gibi genel ve sürekli olan bir din olmasını istememiş oldukları görüşü ağır basar"¹. Öyle görünüyor ki o, rahmetli Prof. Mustafa es-Sibâ'i'nin bize hatırlattığı gibi, ömrünün sonunda bu tavrından vazgeçmişti.

Sonra Ahmet Emîn 1929 yılında Fecru'l-İslâm isimli kitabını yayınladı ve onda, Hz. Peygamber'in sünneti ile ilgili bir bölüm yazarak hak ile bâtlı birbirine karıştırdı ve, ölünceye kadar görüşlerinden ayrılmadı². Büyük teessüfle söyleyelim ki o ilme de bağlı kalmaz, bilâkis ilmî objektiflik içinde şübheyi diriltir.

Sonra İsmail Edhem h. 1353 yılında sünnetin tarihi ile ilgili bir kitapçık yayınladı. O şöyle der: Mevcût hadislerin hatta Sahihân'dakilerin bile "asılları ve dayanakları sağlam değildir. Bilâkis şübhelidirler ve üzerlerinde uydurma vasfı hâkimdir"³.

İsmail Edhem, kitabının etrafında gürültü kopunca el-Feth dergisinde bir makale neşredip, söylediklerine büyük edebiyatçı ve alimlerden bir grubun muvâfakat ettiğini bildirmiş ve, kendisine bir mektub yazıp göndermesi sebebiyle, bunlardan Prof. Ahmed Emîn'in ismini zikretmişti. Ahmed Emîn onu tekzip etmedi. Aksine bazı dergilerde, arkadaşına yapılanlara üzüldüğünü belirten yazılar yazdı ve bu hareketi, düşünce özgürlüğüne karşı bir savaş ve ilmî araştırmalar yolunda bir engel olarak değerlendirdi⁴.

Bunlardan sonra sancağı Ebû Reyze aldı ve "araştırmanın" neticesini "Advâ' ale's-Sünneti'l-Muhammediyye" isimli kitabında yayınladı.

Aslında o ne yeni bir düşünce ne de yeni bir delil getirmedir. Bilâkis İsmail Edhem, Tefvîk Sıdkî ve Reşid Rızâ'dan herbirinin söylediğini bir araya getirdi. Vardığı neticede o, es-Seyyid Reşid Rızâ'nın sahip olduğu görüşten uzakta kal-

1. a.g.e., 10/511.

2. Ahmed Emîn'in 2. baskıya yazdığı önsöze bkz. Zira o orada şöyle demişti: "Bu kitabın birinci baskısı 1929 yılının başlarına doğru çıkmıştı". Şimdi önümde 1969 yılında basılmış 10. baskı var. Bunda da bu karıştırma mevcuttur.

3. es-Sünnetü ve Mekânetühâ, s. 213.

4. es-Sünnetü ve Mekânetühâ, s. 214.

maz, aksine icthâd iddiasıyla beraber onu taklîd eder ve sünnet kelimesini şöyle açıklar:

''O gün (yani Hz. Peygamber'in (s.a.s.) zamanında) sünnet yalnız ameli sünnet olarak biliniyordu''¹.

Ona göre ameli sünnet kavramına gelince bu, Advâ' isimli kitabında yazdığı gibi, mütevâtir ameli sünnettir: ''Resûlün mütevâtir sünnetlerini -ki bunlar ameli sünnetlerdir.-, ilk dönem müslümanlarının oybirliği (icma) ettiği ve, yanlarında zarûri olarak bilinen hususları; işte bütün bunları hiç kimse te'vil veya icthâdla inkâr veya reddedemez. Bilinen namazın beş olması, her rekâtın kıyâm, Kur'an kırâatı, rükû, iki secde ihtiva etmesi vs. gibi Resûl'ün (s.a.s.) zamanından bu güne kadar tatbikatla bilinen husûslar örnek verilebilir. İşte bunlar, Resûl'ün sünnetidir. Bunun (yani sünnetin), hadîsleri ihtivâ eden şeylere genelleştirilmesi sonradan çıkan bir ıstılahtır''².

Âhadın hadîsleri (haber-i âhâd) ile ilgili olarak da şöyle der: ''Kimin yanında bunlardan bir şey, rivâyet ve delâlet bakımından sahîhlik kazanırsa onunla amel eder. Fakat bunlar, onları yasa olarak kabul edeni taklîd ederek, ümmetin mec-bûr edileceği genel yasa yapılamaz''³.

Hind Diyârı

İngilizler, geçen asırda Hindistan'ı tamamıyla sömürgeleştirmişti. Müslümanlar orayı sömürgecilerin elinden kurtarmaya giriştiklerinde bu maksad için cihâd ilân ettiler. Her ne kadar onlar İngilizlere karşı savaşlarında başarısız olmuşlarsa da şu kadar var ki sömürgeciler, kılıçla cihâd (silâhlı cihâd) rûhunun tehlikesini farkettiler. Bunun için, silâhlı cihâdı inkâr eden ''müslümanların alimleri''nden bir grup oluşturdular. Bu (ir-kâr) da cihâd hadîslerine itirazla oldu. Cerâğ Ali ve, yalancı peygamber Mirzâ Ğulam Ahmed el-Kadyânî bu cokolün reislerinden idiler.

Aynı şekilde yenilgi rûhu Seyyid Ahmed Hân, Abdullah el-Cekrâlevî(?) Ahmeduddîn el-Emritserî ve diğerlerini yetiştirdi. Nihâyet, müşahede edilir bir faaliyet gösteren Ğulam Ahmed Perviz geldi⁴ ve aylık bir dergi çıkardığı gibi ''Ehlu'l-Kur'an'' adıyla bir cemiyet de kurdu ve bu istikamette birçok kitap yayınladı. Ğulam Ahmed Perviz icthâd ve müstakillik iddiasıyla beraber Tefvik Sıdkî'yi tamamen taklîd eder. Çünkü o, hadîslerin herhangi bir teşri edeceğinin olmasını tamamen inkâr eder. O sadece haber-i âhâdları reddetmez, bunun da

1. Advâ', s. 404.

2. a.g.e., s. 406-407.

3. a.g.e., s. 407.

4. el-Mevdûdî, Sünnet Ki Âinî Haysiyyet, s. 16.

ötesinde beş vakit namaz, namazın rekâtları, şekli ve buna benzer şeyler gibi tevâtür yoluyla bize nakledilenleri de reddeder ve şöyle eder: Kur'an bize sadece namazı dosdoğru kılmayı emrediyor. Namazın nasıl kılınacağı ise devlet başkanına bırakılmış bir iştir. O bunu danışmalarına danışarak zaman ve mekâna göre belirler¹. Bu, Tevfik Sıdkî'nin; "İslâm sadece Kur'an'dan ibarettir." makalesinde açıkladığı görüşüdür. Fakat Sıdkî sonraları bundan vazgeçmişti.

Sözün Özü

İkinci asırda çok az insan, Hz. Peygamber'in sünnetinin delillliğini ve teşriî değerini inkâr etmişti. Bunun kaynağı cahillikti. Aynı şekilde, sünnetin mütevâtir olmayanını inkâr eden diğer bir grup görülmüştü.

İkinci asırdan sonra bu fitneye son verildi. Sonra bu fitne, belki batı sömürgeciliğinin etkisiyle, yeniden ayağa kalktı ve, bazı insanlar sadece cihâd hadislerini bu arada diğer bazıları, Hz. Peygamber'in bütün hadislerini, mütevâtirini, meşhûrunu, âhâdını toptan inkâr ettiler.

Her halükârda, hadisi terketmedeki yeni yönelişler, ikinci asrın yönelişlerinden dışarı çıkmamakta ve bu sonuçların ileri sürdükleri deliller seleflerinin ileri sürdükleri delillere hiç bir şey katmamaktadır.

Bu gece dünkü geceye ne kadar benzemekte!

Sünnetin Eski ve Yeni İnkârcılarının Delilleri

Yukarıda, sünnetin delillliğini inkâr etmenin mazide, onun dindeki yerini bilmeyen veya onun bir kısmının delillliğini kabûl edip diğerinkini kabul etmeyen şahıslar nezdinde bir evveliyâtının olduğunu, bu grupların umûmen yok olup gittiğini, nihayet; büyük bir esasını -ki o Hz. Peygamber'in sünnetidir.- yıkamak surciyle İslâm'ı silip süpürmek için sömürgeciliğin, maddî ve mânevî desteğiyle beslediği yeni yetmenin büyüdüğünü gördük.

Bu hedef, sadece Kur'an'ı kabul etmeyi iddia eden dernekte, "Cemâ'atu Ehli'l-Kur'an"da açıkça ortaya çıkar. Çünkü o, Kur'an'ı sünnetten ayırdığı zaman onunla istediği gibi eğlenebilecektir.

Bu grupların ortaya çıktığı bu değişik devrelerde, onların dayandıkları bazı delillerinin olduğunu görmekteyiz. Bu delillerden bazıları, sözkonusu topluluklardan bir kısmının ileri sürdüğü delillerin yanında, aralarında ortak bir amil (etken) teşkil eder. Bu "kuvvetli" delillerden bazısını, münâkaşa etmek için zikredeceğiz.

1. Az sonra görüşünün tafsîlâtını göreceğiz.

Birinci Delil

Derler ki; dinin kat'i olması gerekir. Sünneti kabûl etme durumunda dîn böyle kalmaz. Aşağıdaki âyetler Kur'an'ın kat'iliğini gösterir ve ondan zan ve şübheyi bertaraf eder.

Allah Teâlâ buyurur ki: "Elif, Lâm, Mîm. Bu o kitabdır ki kendisinde hiç şübhe yoktur." (Bakara,1). "Sana vahyettiğimiz kitab hakıykatın ta kendisidir" (Fâtır, 31).

Onlar derler ki: siz hadislerin ya mütevâtir ya da âhâd olduklarını iddia ediyorsunuz. Mütevâtirler birkaç hadisi geçmez. Geri kalanların ise hepsi âhâddir. Onlar da sizin görüşünüze göre zan ifade ederler.

Din, Kitâb (Kur'an) ve sünnette olanların toplamı ise buna göre o zannî olur. Zira kat'i ve zanninin toplamı zannîdir. Kur'an-ı Kerim zanna uyanları tenkîd etmektedir. Allah Teâlâ zanna uyanların ayıplarını ortaya dökerek şöyle buyurur:

"Onların çoğu zandan başkasına tâbi' olmaz. Hakıykatde zan ise hakdan hiç bir şeyin yerini tutmaz. Şüphesiz ki Allah, onlar ne işlerse kemaliyle bilendir" (Yûnus 36).

"Siz (kuru) bir zandan başka (bir şeye) uymuyorsunuz ve siz yalan söylenenlerden gayri kimseler değilsiniz" (En'âm, 148).

"Kuruntu (zan) ise, şübhesiz, hakdan hiç bir şeyi ifade etmez" (Necm, 28).

"Senin için hakkında bir bilgi haasıl olmayan şey'in ardına düşme" (İsrâ',36).

Şu halde Kur'an, yakîni (kesin olan bilgiyi) terkedip zannî olanın peşinde giden kimseleri ayıplayıp tenkîd etmektedir. Mademki hadisler zannî bilgi vermektedirler, bundan dolayı onlara itimad etmek mümkün değildir. Bu durumda dîn de sadece Kur'an olarak kalır.

Bu delille ve âyet-i kerîmelerin tamamı veya bazısıyla, eskiden, bütün haberleri (hadisleri) reddeden gruptan her biri¹, son asırlarda da Tevfik Sıdkî² ve Ehlu'l-Kur'an³ kendilerine dehil getirmişlerdir.

İkinci Delil

Allah'ın şeriatında Kur'an'dan başka herhangi bir şey kabûl edilmez.

Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Biz o kitabda hiç bir şeyi eksik bırakmadık" (En'âm, 38).

1. el-Ümm, 7/250.

2. el-Menâr, 9/912-913.

3. Makâm-ı Hadis s. 4-6.

Kur'an'ın, açıklanmaya ihtiyacı olduğunu söylediğimiz zaman bu Kur'an'ı açıkça yalanlamak, Kur'an'ın, içindeki herhangi bir işte noksanlık veya fazlalık olmadığını belirten İndiricisi Zât'ı tezkîb etmek olur. Bunun için Allah'ın şeriatinde, sünnet veya hadis gibi başka bir şeyden yardım istemek mümkün değildir.

Yukarıdaki âyetle Dr. Tefvik Sıdkî¹ ve Ebû Reyve² istidlâl etmişlerdi.

Üçüncü Delil

Kur'an açıklanmaya muhtaç değildir. Bilâkis o her şeyin açıklayıcısıdır.

Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Sana (bu) kitabı her şeyin apaçık bir beyânı olmak üzere peyderpey indirdik" (Nahl, 89). "Size kitabı açıklanmış olarak indiren O'dur" (En'âm, 114).

Bu âyetlerle; sünnetin delillliğini eskiden ve son zamanlarda inkâr edenlerle Kur'an'ın ona muhtac olmadığını zira onda her şeyin açıklamasının bulunduğunu iddia eden birçok kimse istidlâl etmiştir. Bunlar arasında bütün hadisleri reddedenlerle³ Tefvik Sıdkî⁴ ve Ebû Reyve⁵ vardır.

Yukarıdaki Delilleri Takviye İçin Öne Sürülen Diğer Bazı Deliller

Sünneti inkâr edenler şöyle demişti: Allah Teâlâ'nın iradesi İslâm teşriinin kaynağının sadece Kur'an olmasını gerektirdiği için kıyamet gününe kadar korunmasını garanti edip şöyle buyurdu: "Kur'an'ı biz indirdik, biz. Onun koruyucuları da, şübhesiz ki biziz" (Hicr,9). Bundan dolayı Resûlullah (s.a.s.) Kur'an'ın yazılmasına ihtimâm göstermişti. Kendisine vahiy geldiği zaman, ister seferde olsun ister hazarda, kâtipleri çağırırdı.

Halbuki sünnet hakkında durum bunun aksineydi. Resûlullah (s.a.s.) hadislerinin yazılmasını yasaklamıştı. Hatta bunun da ötesine giderek sahâbenin yazdığı hadisleri yakmıştı. Aynı şekilde Hz. Ebû Bekir de yazmış olduğu hadis mecmûasını yakmıştı. Hz. Ömer ibnu'l-Hattâb da etrafa, yezdiklerinin yakılmasını isteyen haberler göndermişti. Hz. Ömer, hadis rivâyet ettiklerinden dolayı bazı sahâbileri hapsedmiş bazılarını dövmüştü. Hz. Peygamber'in hadisleri dînin zarûri parçaları iseler Nebî (s.a.s.) ve hulefâ-yı râşidîn bütün bunları niye yapmışlardı?

1. Mecelletu'l-Menâr, 9/516.

2. Advâ' ale's-Sünne, s. 404.

3. Bkz. el-Ümm, 7/250.

4. Bkz. Mecelletu'l-Menâr, 9/907.

5. Advâ' ale's-Sünne, s. 404.

Bu delillerin hepsiyle veya bir kısmıyla Reşid Rıza¹, Tevfik Sıdkî², Ebû Reyze³ ve Pâkistan'daki sünnet inkârcıları⁴ istidlâl etmişlerdi.

Ehlu'l-Kur'an, yukarıdakilere şunu da ilâve etmişlerdi: Sünnetin, gayrı-metluvv vahy olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü böyle olsaydı, Allah Teâlâ'nın kelâmı muhafaza edildiği gibi o da muhafaza edilirdi. Allah Teâlâ şöyle buyurur: 'Kur'an'ı biz indirdik, biz. Onun koruyucuları da, şübhesiz ki biziz'" (Hıcr, 9). Bu, müslümanlara nüfûz eden bir yahûdî düşüncedir. Kur'an sadece bir çeşit vahy tarîf etmektedir.

"Ehlu'l-Kur'an" derneğinin başkanı Ğulâm Ahmed Pervîz de şöyle der: Ellerimizde dolaşan hadis öbeklerine hatta, Buhârî'dekilere baktığımızda, bu hadislerden bir kısmının resûlleri, peygamberleri ve İslâm'ı karaladıklarını görürüz.⁵

Birleşme ve Ayrılma Noktaları

Sünneti inkâr edenlerin çoğu, Hz. Peygamber'in sünnetini delil olarak almama ile ilgili zikrettiğimiz delilleri, açıkladığımız hüccetleri ve izah ettiğimiz yönelişi kabul etmede ittifak etmişlerdi. Fakat, "Ehlu'l-Kur'an" hariç⁶ sünnetin eski ve yeni inkârcıları; namaz, namazın şekli, rekâtları, zekât, hac ve müslümanların nesilden nesile tatbiki olarak naklettikleri, bunlara benzer amelî (uygulamalı) mütevâtir sünneti kabul ediyorlardı. Ancak "Ehlu'l-Kur'an" bunun da ötesine gitti ve bu amelî mütevâtir kısmın İslâm'dan oluşunu inkâr etti. Şöyle dediler: Kur'an cüzî işleri bize çok az bir şekilde bildirmiştir. Ekseri hallerde o, küllî işleri ele almıştır. Meselâ Allah Teâlâ namazın kılınmasını emretmiş fakat miktarını bize açıklamamıştır. Şayet Allah Teâlâ onların kıldıkları namazı kılmanızı isteseydi, bir âyette bunu, meselâ öğle, ikindi ve yatsı dört, sabah iki, akşam üç rekât kılınız şeklinde zikrederdi. Bu tafsilâtın, Kur'an'ın hacmini artıracağını söylemek mümkün değildir. Çünkü Kur'an-ı Kerim namazın kılınması emrini birçok defa tekrar etmiştir. Bu sebeble, namazın kılınmasını bir veya iki defa zekretmekle yetinmek mümkün olur sonra, tekrarın yerine, namaz kılmanın tafsilâtı bildirilebilirdi. Zekât ve, geri kalan diğer ibadetler de böyledir⁷.

Yine onlar şöyle dediler: Hulefâ-yı râşidin döneminden sonra bu güne kadar müslümanların içine düştüğü temel hata, onların İslâm'ı ve rûhunu anlamamış ol-

1. Bkz. Advâ', 46-50.

2. Mecelletu'l-Menâr 9/911-913.

3. Bkz. Advâ' ale's-Sünne, s. 46-50.

4. Makâm-ı Hadis, s. 6-18.

5. a.g.e., s. 313-327.

6. Dr. Tevfik Sıdkî da onlardandı. Fakat sonraları görüşlerinden dönerek Reşid Rıza'nın fikrine katıldı. Bkz. el-Menâr, 10/140.

7. Bkz. Makâm-ı Hadis, s. 65-66; el-Menâr, 9/517.

malarıdır. Zira İslâm, şûraya dayalı sosyal bir düzendir. Bundan dolayı küllî emirler vermekte, bunların tafsilâtını ise, müslümanların, zaman ve mekâna göre namazın usûlünü, zekâtın oranını kararlaştıran şûra meclisine bırakmaktadır. Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hulefâ-yı Râşidîn'in anladığı, budur. Bu yüzden onlar sahâbeyle istişâre ediyor, ilaveye ihtiyaç hissettiklerinde bunu ekliyor, değiştirmeye gerek görmediklerinde olduğu gibi bırakıyorlardı¹. Şayet Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünneti, ebediyen (uyulması gerekli) bir şey olsaydı Resûllullah (s.a.s.) bize muhakkak yazılı, hazır bir şey verirdi.

"Allah'a itaat ediniz, Resûl'e itaat ediniz!" âyetinin mânâsı vefatından sonra Resûl'ün sünnetine itaat ediniz demek değildir. Çünkü onun sünneti, özünde süreklilik ve kalıcılık unsuru taşımamaktadır. Bilâkis; "Resûle itaat ediniz!" in mânâsı, Kur'an'ın irşâd ettiği, götürdüğü, hayattayken Resûlün temsil ettiği² ve, peygamberlik metoduna göre halifelğin kurulmasını ifade eden düzene itaat ediniz, demektir.

Bu düzenin Hulefâ-yı Râşidîn dönemine kadar sürmesi, sonra, siyaset sahnesine Emevîlerin gelişiyle durumun değişmesi, orada, dinle siyâset arasında ayırıcı bir sınırın meydana gelmesi ve, Resûl'e itâatın ne demek olduğunun anlaşılması sebebiyle insanlar hadîslere yöneldiler. Zira Kur'an'daki hükümler azdır. Hayatın ihtiyaçları ise pek çoktur. Yeni meselelerde toplumun ihtiyaçlarını gidermek de, peygamberlik metodu üzerinde bulunan halifelğin görevlerindedir. Fakat bu anlayıştaki devletin olmaması, insanları hadîsi kabul etmeye sevk etmişti. Hadîs kitaplarının yetersizliği durumunda da hadîs uydurma işi kat kat artmıştı³.

Buradan açıkça anlaşılmaktadır ki "Ehlu'l-Kur'an", bu sahada sünnet inkârcılarının hepsini geçmiş ve, daha önce inkârcıların bayal etmedikleri bir noktaya varmışlardı.

Sünnet İnkârcılarına Cevab

Birinci Delîle Cevab

Sünnetin zannî olduğu, bizimse kesin (yakîn) olana uyup zanna uymaktan kaçınmakla emrolduğumuz şeklindeki itirazlarına gelince durum, aşağıdaki sebepten dolayı böyle değildir.

Kur'an-ı Kerim'in aslına aidiyetinin (sübûtünün) kesinliğinde hiçbir şübhe yoktur. Fakat delâlet ettiği mânâlar her yerde kesin değildir. Bu mânâlardan birini tercih eden kimse, bu delâletin (mânânın) katı, diğerlerinin geçersiz olduğunu söy-

1. Makâm-ı Hadis, s. 67-68. Aynı şekilde bkz. el-Menâr, 9/909.

2. Makâm-ı Hadis, s. 65.

3. Makâm-ı Hadis, 68-70.

leyemez. Aksine, onun delâlet ettiği mânânın zannî olduğuna inanır. Bu durumda iş, delâleti zannî olan şeye uyma meselesine gelir.

Âyetin Mânâsı

"Onların çoğu zandan başkasına tâbi' olmaz. Hakikatde zan ise hakdan hiç bir şeyin yerini tutmaz." âyetindeki "hakk" kavramı. Buradaki "hakk"ın mânâsı "kesin olarak sâbit olan iş"dir. "Yuğnî" kelimesinin mânâsı¹ da "uzaklaştırır" demektir. O zaman âyetin mânâsı şöyle olur: Zan, kesin olarak sâbit olan hakk dan hiçbir şey uzaklaştırmaz, reddetmez. Yani zan, kesinliğe muhâlif değildir². Fakat Hz. Peygamber'in sünnetini kabûl etme konusunda durum böyle değildir

Ebu'l-Huseyn el-Mu'tezilî, haber-i âhâd ile amel etmeye muhâlif olanlara verdiği cevapta şöyle demişti:

"Biz haber-i vâhîde göre amel etmekle, haber-i vâhîde uymaya delâlet eden kesin delile uymaktayız"³. Gerçekte biz, hakka muhâlif olan zan ile amel etmiyoruz. Fakat biz zanna, Allah Teâlâ'nın emrettiği yerde uyuyoruz.

eş-Şâfiî de, bütün haberleri (hadîsleri) reddeden hasmına karşı şu şekilde delil getirerek itiraz etmişti.

Yakîn (kesin bilgi)ye karşı zan ile hüküm verme hususunda sünnet inkârcısı; "İbâta (yani kesin delil) ile haram kılınan bir şeyi gayr-ı ihâta (yani zannî delil) ile helâl sayman hususunda bir delil var mı?" diyerek Şâfiî'ye itiraz ettiğinde o şöyle demişti:

"— Evet. İnkârcı dedi ki:

—Nedir o? Dedim ki:

—Yanımdaki şu adam hakkında ne dersin, kanı ve malı haram mıdır?

—Evet, dedi. Dedim ki:

—Şayet aleyhinde iki şahid; onun bir adam öldürüp malını aldığı, önünde olan malın o mal olduğu şeklinde şahitlikte bulunsa (ne yaparsın?). Şöyle cevap verdi:

—Kıyas olarak onu öldürür, önündeki malını da lehine şahitlik edilen-(maktûlün) mirascılarına veririm. Dedim ki:

—İki şahidin yalan ve hatalı şahitlik yapmaları mümkün müdür?

1. Âyette geçen ve, H.B. Çantay'ın "yerini tutmaz." şeklinde mealini verdiği bu kelimenin mânâlarından biri de (olumsuzluk ekiyle beraber) "uzaklaştırmaz, reddetmez."dir. Âyette hangisinin maksûd olduğu kesin değildir. Bu da, müellifin izahını te'yid eden bir husustur.

2. Fazla tafsilât için bkz. el-Envâ ru'l-Kâşife, s. 243.

3. el-Mu'temed, s. 605.

—Evet, dedi.

—Peki, dedim, ihâta ile haram kılınmış kanı ve malı, ihâtalı olmadıkları halde iki şahitle nasıl helâl saydın?

—Şahitliği kabul etmekle emrolundum...”¹.

Sözün Özü

Zanna uymakla yapılan i'tiraz, Hz. Peygamber'in hadisleriyle amel eden kimseler için, aşağıdaki sebeplerden dolayı söz konusu olamaz.

1. Çünkü haber-i âhâdlar, zannî de olsalar Kur'an'da da delâlet ettiği mânâ zannî olan âyetler vardır. Şu halde, zannîlik bakımından hiçbir fark yoktur.

2. Allah Teâlâ'nın kınadığı şey, katî delile mukabil zanna uymaktır. Çünkü kınanmış olan şey; sarîh, sâbit olan hakka muhalefet konusunda zanna uymaktır. Burada durum böyle değildir. Bilâkis biz zanna; kendisine kesin bir emir, sarîh ve sâbit bir hak muhâlif değilken, Allah'ın uyulmasını emrettiği yerde uyarız.

İkinci ve Üçüncü Delile Cevab

Sünnetin delillliğini eskiden ve son zamanlarda inkâr edip sadece Kur'an-ı Kerim ile yetinmeye çağrıda bulunanların ileri sürdükleri delillerden anlaşılıyor ki onlar, Kur'an-ı Kerim'i inceleme konusunda yeterli bir zaman harcamamışlardır.

Bu gerçektir. Çünkü onların ileri sürdükleri delillerin çoğu "Sana (bu) kitabı her şeyin apaçık bir beyânı olmak üzere peyderpey indirdik" (Nahl, 89) âyetine dayanıyordu. Fakat bizzat Kur'an şöyle buyurur: "Biz sana câ Kur'an'ı indirdik. Tâki insanlara, kendilerine indirilene açıklayasın" (Nahl, 44). Kur'an'ı indiren Zât, peygamberini, indirdiğini açıklamakla mükellef tutmuşsa, bir müslüman için bunu reddedip Kur'an'ı (müstakillen) tek başına anlaması ve kendi gücüyle tefsir etmesi sonra da Hz. Peygamber'in (s.a.s.) getirdiklerini bir tarafa atması caiz olur mu? Şu âyet-i kerîme bunlara uygun düşmez mi? "Yoksa siz Kitâb'ın bir kısmına inanıyorsunuz da bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Şu halde içinizden böyle yapan(lar)ın cezası dünya hayatında bir rüsvaylıktan başka (bir şey) değildir. Kıyâmet gününde de onlar azâbın en çetinine itileceklerdir. Allah, ne yaparsanız (hiç birinden) gaafil değildir" (Bakara, 85).

"Biz o kitabda hiç bir şeyi eksik bırakmadık" (En'âm, 38) âyet-i kerîmesini delil olarak öne sürmelerine gelince, bu yerinde değildir². Çünkü Kur'an-ı Kerim,

1. el-Umm, 7/52.

2. Bu, onların, "Kitâb" kelimesini "Kur'an"la tefsir etmelerinin doğruluğunu kabul etmek şartıyladır. Doğru veya tercihe şâyân olan görüş burada "Kitâb" kelimesiyle "Levh-i Mahfûz" un kasedildiğidir. Âyetin hepsine bütünüyle bakmak, bunu gösterir.

Hız. Peygamber'den (s.a.s.) gelenleri kabul etmeyi bize tavsiye eder: "Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasak ettiyse ondan da sakının" (Haşr, 7). Şu âyetle bize emirde bulunan da ödur: "Allah ve peygamberi bir işe hüküm ettiği zaman gerek mü'min olan bir erkek, gerek 'mü'min olan bir kadın için (ona aykırı olacak) işlerinde kendilerine muhayyerlik yokdur. Kim Allah'a ve Resûl'üne isyân ederse muhakkak ki o, apaçık bir sapıklıkla yolunu sapıtmıştır" (Ahzâb,36).

Şu halde Kur'an nassıyla Kur'an'ı açıklamaya me'mûr olan kimse Resûlullah (s.a.s.) dır. Biz de onun açıklamasını, emirlerini, yasaklarını kabul etmeye mecbûruz. Bunların hepsi Kur'an-ı Kerim'den kaynaklanmaktadır. Bu yüzden biz İslâm'a, yabancı bir unsûr sokmadık ki ona aşırılık (tefrît) nisbet ettiğimiz söylensin. Bunların söylediği şu adamın haline ne kadar benzemektedir: Adama yüksek, muhtaç olduğu her şeyle donatılmış bir köşk verilir. Sonra bu adam, söz gelimi, aydınlatma düzenine uymayı reddeder ve gece ışık yakmaz. Çünkü köşk, iddiasına göre, bizzat herşeye sahip olup hiç bir şeye muhtaç değildir. Şayet köşkü aydınlatırsa bu durumda o başkasına muhtaç olmuş olur. Zira elektrik telleri dışarıdan elektrik üreticilerine bağlıdır. Sonra (bu adam), köşkün içindeki karanlığı, kendisiyle gayrısından müstağni kalmasının mümkün olacağı nur olarak tahayyül eder.

İleri Sürülen Diğer Bazı Delillere Cevab

Resûlullah'ın (s.a.s.), hadîslerinin yazılmasını yasaklaması, yazılmış olanların yakılmasını emretmesi, aynı şekilde Hz. Ömer'in etrafa, Hz. Peygamber'in hadîslerinden yazılmış onların yakılmasını isteyen mektuplar göndermesi, çok hadîs rivâyet etmeleri üzerine bazı sahâbileri dövmesi, bazılarını hapsedmesi iddialarına gelince bunların gerçek mâhiyeti inşallah üçüncü ve dördüncü bölümlerde ayrıntılı olarak görülecektir¹.

1. Müellif 3. bölümde (1/71-83) Hz. Peygamber'in hadîslerinin yazılması meselesini ele alır. Sonuç olarak; hadîslerin yazılmaması görüşüne sahip alimleri (sahâbî olanları dahil) buna sevke-den müteaddit sebeblerin bulunduğunu ancak, genel olarak bunların, Hz. Peygamber'iu yasaklamasına dayanmadığını, şahsî kanâatleri ve özel durumlarından kaynaklandığını, mühim bir sebep olarak başlangıçta Kur'au'a karışma endişesiyle (ki bazı şâzz kirâatlerin varlığı, tefsir kabilinden bazı kelimelerin Kur'an nassıyla birlikte yazılmasına bağlanır). hadîs yazılmasına müsaade edilmemiş olduğunu, sonradan bu endişenin ortadan kalkmasıyla yazma müsaadesi verildiğini, bunun sonucu pek çok sahâbenin hadîs yazdığını belirtir. 4. bölümde (1/84-325), asr-ı saâdetden yalâsk h. 2. asrın ortalarına kadar hadîslerin bilfiil yazılması meselesi ele alınır. Bu bölümde, hadîs yazdıkları anlaşılan 52 sahâbe ve 414 tâbiûn ile etbâu't-tâbiûn'in ismi verilir ve, bir taraftan, o dönem için mühim bir mesele olmadığından hadîs yazanlara özellikle işâret edilmemiş olduğu, diğer taraftan, sözkonusu isimlerin tesbitine imkân veren rivâyetlerde daha çok hafızasından ziyade kitabına itimad edenlere dikkat çekilmiş olduğu anlaşıldığından şâyının bundan çok daha fazla olabileceği kaydedilir.

Ebû Hureyre'nin talebesi 138 hadîsten fazlasını bulamazken sonraları hadîs-lerin fevkalâde birşekilde arttığı öyleki sayılarının yüzbinlere ulaştığı iddialarına gelince bu iftiraya da "İkinci Ek"de cevap verilecektir¹.

"Ehlu'l-Kur'an"ın, vahyin iki çeşide, metluvv ve gayr-ı metluvv'ü ayrılma-sının, İslâm'a sızan bir yahûdî düşünce olduğu iddiasına gelince buna cevap ver-mek için durmamız gerektir².

Allah Teâlâ'nın Resûlüne (s.a.s.) indirdiği her vahy Kur'an-ı Kerim'de midir, yoksa ortada Hz. Peygamber'e (s.a.s.) vahyettiği gayr-ı metluvv başka bir vahy de var mıdır? İkinci şıkkın doğruluğunda hiç şübhe yoktur. Çünkü bizzat Kur'an-ı Kerim açık bir şekilde bu çeşit vahye işaret etmektedir. Buna göre bu, bir yahûdî fikir değildir. Bu ancak onların Kur'an âyetlerini ve delâlet ettikleri mânâları bilmemelerini gösterir. Bunun için Kur'an-ı Kerim'den, bu çeşit vahyin varlığını izah edecek müteaddit örnekler zikredeceğiz.

Birinci Örnek

Allah Teâlâ şöyle buyurur: "İnsanlardan bir takım beyinsizler; "(Müslüman-) ların namazda kible edinip) üzerinde durdukları (devam ettikleri eski) Kiblesinden çeviren (sebeb) nedir?" diyecekler. De ki "Doğu da Allah'ın, batı da. O, kimi dilerse onu doğru yola iletir". Böylece, sizi vasat (orta) bir ümmet yapmı şızdır, insanlara karşı (hakıkatın) şahidleri(i) olasınız, bu peygamber de sizin üzerinize tam bir şahid olsun diye. Senin (önceden) yöneldiğin (ciheti, Beytu'l-Makdis'i) kible yapmamız; o peygambere (sana) uyanları, ayağının iki ökçesi üzerinde geri döneceklerden ayırd etmemiz içindir. Gerçi (Kiblenin bu su-retle çevrilmesi) elbette büyük bir (mesele)dir. Ancak bu, Allah'ın, doğru yola iletlediği kimseler hakkında (asla vârid) değil. Allah îmânımızı zaayi edecek değildir. Çünkü Allah insanları çok esirgeyendir, rahmetini râyigân edendir. Biz, yüzünü çok kerre göğe doğru evirib çevirdiğini muhakkak görüyoruz. Şimdi seni her-halde hoşnud olacağın bir kibleye döndürüyoruz. (Namazda) yüzünü artık Mes-cid-i haram tarafına çevir..." (Bakara, 142-144.)

Bu âyetler bizi iki önemli meseleye götürmektedirler:

1. Ortada müslümanların namazlarında yöneldikleri bir kible var. Sonra, Hz. Peygamber'e (s.a.s.), oradan, beklemekte olduğu diğer bir kibleye (-ki o

1. "İkinci Ek"de (2/595-601) müellif, hadîslerin sayılarının zamanla artması ve sahîh hadîslerin sayısı meselelerini ele alır. Burada, birinci mesele başlıca iki sebebe dayandırılır: 1. Sahâbe ve tâbiünun söz ve fiillerinin de hadîs olarak isimlendirilmesi. 2. Daha mühim bir sebep ola-rak, hadîscilerin, bir hadîs metninin her senedini ayrı bir hadîs saymaları. Binaenaleyh za-man geçtikçe senedler çoğalmış ve bu da şeklen hadîslerin sayılarını artırmıştır. (Bunlara, hadîslerin mânâ ile rivâyeti imkânını da eklemek mümkündür. Çeviren).

2. Fazla tafsilât için bkz. el-Mevdûdî, Sünnet Ki Âimî Haysiyyet, s. 118-124 Bu münâkaşa tamamıyla onun adı geçen kitabından alınmıştır.

ikinci kible dir). dönmesi emredildi. O, bu ikinci kibleyi sevmesine ve onu arzu etmesine rağmen Beytu'l-Makdis'e yöneliyordu. Bu durum, ancak Hz. Peygamber'e böyle yapması emredilmiş olduğu zaman mümkün olur. 143. âyet buna işaret etmektedir.

2. Birinci kible, ikinci kible belirlendiği gibi, Allah Teâlâ tarafından farz kılınmış ve tesbit edilmişti. Çünkü Allah Telâ şöyle buyuruyor: "(Önceden) yöneldiğin (ciheti) ancak... kible yaptık.". Böylece, birinci kiblenin konmasını kendisine nisbet etmiştir.

Kur'an-ı Kerim'e başvurduğumuzda, birinci kiblenin edinilmesini telkîn eden hiçbir âyet bulamayız. Şu halde bu emir gayr-ı metluvv vahiy ile inmiştir. Bundan dolayı biz onu Kur'an-ı Kerim'de bulamamaktayız.

İkinci Örnek

Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Hani peygamber, zevcelerinden birine gizli bir söz söylemişti. Bunun üzerine o (zevce) bunu haber verip de Allah da ona bunu açıklayınca (peygamber) bunun (ancak) bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vaz geçmişti. Artık bunu kendisine söyleyince o (zevce) "Bunu sana kim haber verdi?" dedi. (Peygamber de) "Bana her şeyi bilen, her şeyden haberdâr olan (Allah) haber verdi" dedi" (Tahrîm, 3).

Bu âyet-i kerîme gösteriyor ki Resûlullah (s.a.s.), müminlerin anneleri (hanımlarından) birine gizlice bir söz söylemiş, bu hanım da onu açığa vurmada hiçbir beis olmadığını zannetmiş ve başkasına bildirmişti. Allah Teâlâ peygamberini bundan haberdâr etmiş, o da hanımına, ifşâ ettiğinin bir kısmını haber vermiş diğerini vermemişti. Bu hanım (r.a.), Hz. Peygamber'in bilgi kaynağı-sorunca da o şöyle buyurmuşdu: "Bana her şeyi bilen, her şeyden haberdâr olan (Allah) haber verdi".

Bu olayda görüyoruz ki Allah Teâlâ Peygamberini, Hz. Peygamber'in hanımlarından birinin açığa vurduğu söze muttali kılmış. Bununla beraber, Kur'an, Hz. Peygamber'in hanımının (r.a.) ifşâ ettiği haberi açıklamadığı gibi Hz. Peygamber'in (s.a.s.) söylediği söz de Kur'an'da hiç zikredilmemiştir. Acaba bu âyetler sonraları Kur'an-ı Kerim'den düşmüş mü yoksa Hz. Peygamber (s.a.s.) gayr-ı metluvv vahiy yoluyla mı haberdâr edilmişti?

Eğer bunlar Kur'an'dan düşmüştür, dersek bu iddia; "Kur'an'ı biz indirdik, biz. Onun koruyucuları da, şübhesiz ki, biziz." âyet-i kerîmesine ters düşer. Şu halde Hz. Peygamber'e gayr-ı metluvv vahiy yoluyla haber verildi, demek kaçınılmazdır.

Üçüncü Örnek

Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Her hangi bir hurma ağacını kesdiniz yahud kökleri üstünde dikili bıraktınızsa (hep) Allah'ın izniyledir" (Haşr, 5).

Açıkça bellidir ki bu âyet, hurma ağaçlarının kesilmesinden sonra inmiştir. Kuran-ı Kerim'den ise, kesme işinin Allah Teâlâ'nın izniyle olduğu anlaşılacaktır. Fakat biz, hurma ağaçlarını kesmeye delâlet eden âyetler bulamıyoruz.

Dördüncü Örnek

Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Onu (Kur'an'ı) toplamak, onu okutmak şübhesiz bize aiddir" (Kıyâme, 17).

Bilinmektedir ki Kur'an Hz. Peygamber'e bir defada inmemiştir. Kur'an buna şehâdet eder. Âyetlerin sıralanmasında da iniş tarihi göz önünde bulundurulmamıştır. Bilâkis Hz. Peygamber (s.a.s.) ashabına, falân âyeti şu yere koyunuz buyururdu. Bu durumda bu sıralama, Allah Teâlâ'nın, peygamberine yaptığı vahiyle mi yoksa, Hz. Peygamber'in ictihadiyle mi olmuştu? Eğer vahiyle idiye nereye bu vahiy? Hz. Peygamber'in ictihadiyle olmuşsa, "Merkezu'l-Millet" in¹ ictihad edip Kur'an âyetlerinin tertibini değiştirmesi mümkün olur mu? Âyetlerin sıralanmasında yapılan değişiklikten sonra Kur'an, Kur'an olarak mı kalır yoksa başka bir şey haline mi gelir?

Yukarıda söylenenlerden hareketle kesin olarak şunu söylemek mümkündür: Allah Teâlâ, peygamberine Kur'an'dan başka bir vahiy de indirmiştir, o da gayr-i metlubb vahiydir.

Allah Teâlâ şöyle buyurur: "O, ümmiler içinde kendilerinden bir peygamber gönderendir ki (bu,), onlara âyetlerini okur, onları temizler, onlara kitabı, hikmeti öğretir. Halbuki onlar daha evvel hakikaten apaçık bir sapıklık içinde idiler" (Cumû'a, 2).

"Allah sana kitâbı ve hikmeti indirdi ve (evvelce) bilmediklerini sana öğretti. Allah'ın senin üzerindeki lutf"ü inâyeti çok büyüktür" (Nisâ, 113).

"Andolsun ki müminler daha evvel apaçık ve kat'î bir sapıklık içinde bulunuyorlarken Allah, içlerinden ve kendilerinden onlara -âyetlerini okur, onları tertemiz yapar, onlara kitab ve hikmeti öğretir- bir peygamber göndermiş olduğu için büyük bir lutufda bulunmuştur" (Âlu İmrân, 164).

Şâfiî (âyetlerde geçen) "hikmet" kelimesinin tefsirinde şöyle demiştir: "Kur'an alimlerinden güvendiğim birinin şöyle dediğini işittim: 'Hikmet, Resûlullah'ın sünnetidir'. Her halde bu söylediği gibidir. Allahu a'lem"².

Açıktır ki Kitâb ve hikmet kelimelerinin mânâları bir değildir. Şâfiî de (bu meselede) eskiden sünnet inkârcılarına karşı çıkmıştı. Hasmı şöyle demiştir:

1. Merkezi'l-Millet, Pakistan'da Ehlul-Kur'an'ın ortaya attığı bir ıstılahdır. Görevi, resûllerin (peygamberlerin) işlerine benzer.
2. er-Risâle, 1/78, Krş. el-Ümm, 7/251. Burada, Şâfiî, Kitâb ve hikmet kelimelerinin bir mânâya alınıp bunun tekrâra yorulmasının caiz olmadığını zikreder.

"Sözün tekrar edilmesi görüşünü benimseyen? (Bununla âyette, Kitâb ve hikmet kelimelerinin bir mânâyâ alınmasını kasteder). Dedim ki: "Kitab ve hikmet zikredildiğinde hangisi daha uygun olur; iki şey olmaları mı, tek şey olmaları mı?". Dedi ki: "Kitab ve sünnet olmaları, dolayısıyla iki şey olmaları ihtimal dahilindedir. Tek şey olmaları da muhtemeldir". Dedim ki: "Söylediklerinin en belirginini birincisidir. Kur'an'da da söylediğin (birinci görüş) lehine, (aynı zamanda) benimsediğin (ikinci) görüşün aksine işaret vardır". "Peki nerede?" dedi. Dedim ki: "Allah Teâlâ'nın şu sözü: "Allah'ın evlerinizde okunup duran âyetlerini ve hikmeti hatırlayın" (Ahzâ b, 34)"¹.

Binaenaleyh, Allah Teâlâ'nın, peygamberine iki çeşit vahiy indirdiği sâbit olunca buiki çeşit vahyi ümmetine tebliğ etmesi Resûlullah (s.a.s.) için kaçınılmaz olur.

Allah Teâl şöyle buyurur: "Ey peygamber, Rabbinden sana indirileni tebliğ et." (Mâide, 67). Resûlullah (s.a.s.) de tebliğde bulunmuş ve emâneti edâ etmiştir. Bize; ona itaat etmek, verdiklerini kabul edip yasakladıklarından uzaklaşmak düşer.

Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasak ettiyse ondan da sakının" (Haşr, 7).

'Ey îmân edenler, Allah'a itaat edin. Peygambere ve sizden olan emir sahiplerine de itaat edin" (Nisâ, 59).

"Kim o peygambere itaat ederse muhakkak Allah'a itaat etmiştir" (Nisâ,80).

"Artık onun emrinden uzaklaşıp gidenler kendilerini bir fitne çarpmasından çekinsin(ler)" (Nûr, 63).

Bunun için Resûlullah'ın (s.a.s) sünnetini kabul edip ona uymaktan ve, Kur'an ve sünnetden getirdiği her şeyi almaktan kaçamak yolu yoktur².

1. el-Umm, 7/251.

2. Resûlullah'dan (s.a.s.) gelen her şey ebedî teşri'dir. Fakat burada açıklanması gereken birkaç husus vardır: Teşri', İslâm anlayışında şer'i hükümle eşanlamlıdır. Fıkıh usûlcülerinin istilahında şer'i hüküm ise, şâr'i'in (kanun koyucunun yani Allah ve Resûlünün) *iktizâ* (bir filin yapılmasını yahut bir filin yapılmamasını istemek), *tahyir* (bir filin yapılmasını veya yapılmamasını mükellefin seçimine bırakmak) ve *vaz'* (bir şeyi başka bir şeyin sebebi, şartı veya engeli kılmak) bakımından, kulların işleri ile alâkali hitâbidir. Bundan, yükümlülükle ilgili hükmün beş kısmı yani vâcib, mendûb, harâm, mekrûh ve mübâh ortaya çıkar.

Şer'i hüküm sâbittir, vahyin kesilmesinden ve Resûlullah'ın (s.a.s) Rabbine kavuşmasından sonra değişmez, değişikliğe uğramaz. Sünnet de şariden gelen bir hitâb olunca, bu hitâbin bu kısımlarının dışında kalması mümkün değildir. Sünnet de kalıcı teşri'dir, değişmez,

(Devamı sahife 301'de)

Sünneti kısmen veya tamamen inkâr edenlerin, hadîs kitaplarında bulunan bazı sahîh hadisleri zikredip sonra da, zevklerine ters düştükleri için bunları kaba ve çirkin bulmaları meselesine gelince, bu sözkonu hadîslerin çirkinliği için yeterli bir delil değildir. Nitekim Batı Pakistan'da yüksek mahkemede hâkim olan Kadı Muhamed Şefî' bu şekilde, abdesti bozan, guslü gerektiren vb. şeylerle alâkalı hadislerin sahîhliğini yadırgamıştı. Çünkü onun nazarında bu rivâyetler cinsiyet edebiyâtı vb. şeyleri andırıyormuş¹.

Fakat, Resûlullah'ın (s.a.s.) getirmiş olduğu ve, insanlara yaşama tarzını en mükemmel bir şekilde resmetmek, kendileri için dünya ve ahiret mutluluğunu gerçekleştirecek usulü açıklamak üzere gelen risâletin hak katını kıvrayanlar anlar ki Rusûlullah (s.a.s) bu ayrıntıları boşuna getirmedir. Bunları; ruhların derinliklerini, kendilerine göre biçimlendikleri kalıpları, kendilerine yararlı ve zararlı olacak, kendilerini mesûd edecek şeyleri bilen Latîf, Habîr Allah indirdi: "Yaratıp duran (Allah) mı bilmeyecekmiş? O, latîfidir (ilmi, eşya ve hâdiselerin bütün inceliklerine, sırlarına nâfiz, hâkim ve muhîtdir), her şeyden haberdârdır" (Mülk, 14)

"Ehlu'l-Kur'an", Kur'an-ı Kerim 'de yer alan Resûl'e (s.a.s.) itaatın mânâsının, onun hayatta oluşuyla mukayed olduğu görüşündedir. Çünkü, onlara göre Hz. Peygamber, yetkileri arasında namazın nasıl kılınacağı, zekâtın miktarları vb. İslâmî hükümleri açıklama olacak şekilde, "İslâm Milletinin Merkezi" idi. Fakat bu iktidar, vefâtından sonra, müslümanların belirleyeceği "Millet Merkezi"ne geçer. Artık, namazın nasıl kılınacağını, zekâtın miktarlarının ve

(Baştarafı sahife 300'de)

süreklidir, değişikliğe uğramaz. Fakat bunun mânâsı; "onun olaylara tetbiki değişmez, değişikliğe uğramaz." demek değildir. Bu şu demektir: Allah'ın hükmü sâbit olunca onun yeni olaylara ve değişen meselelere tatbiki, bazan, şer'i hükmün teklifi ve sâbitliğiyle beraber, müctehidden müctehide, zamandan zamana, mekândan mekâna değişir. Bu, hükmün illetinin bir zamanda veya bir müctehidin nazarında tam olarak bulunması, bu illetin ileriki bir zamanda veya başka bir fakihin nazarında yok olmasından ileri gelir.

Şer'i hükümlerin illetini ortaya çıkardıktan sonra onlar tağyir ve tebdile uğramazlar. Ancak onlar da, hâkimin, beşerî kanunun koyduğu bir hükmü önündeki olaya uyguladığı gibi, uygulamırlar. Hâkim, kanun hükmünü, içinde illeti gerçekleştirdiğinde, olaya uygular. Yahut bu illet onda bulunmazsa kanunla hükmetmez. Bu durumda kanunun hükmü değişti denmez. Zira hâkim, kanunda ta'dilât yapamaz. Kanunun hükümlerinde değişiklik yapması da mümkün değildir. Buna göre, hükmün değiştirilmesine veya sünnetin terkedilmesi.e, hulefâyı râşidinin veya sahâbenin (ra.) bazı tasarrufâtından delil getirmek doğru olmaz. Çünkü meydana gelen, hükmün illetinin yokluğudur, hükmün değiştirilmesi değil. Binaenaleyh şartlar benzer bir şekilde olur, hükmün illeti de bulunursa, bu durumda hüküm, olduğu gibi ortaya çıkar. Buna, müellefe-i kulûbun zekâtdaki payı örnek verilebilir.

1. Teferruatı ve cevabı için bkz. Sünnet Ki Âini Haysiyet, el-Mevdûdî, s. 377-387.

diğer hükümlerin tesbiti, danışma meclisine danışmak suretiyle, bu merkeze düşer. Böylece onlar Resûl'e (s.a.s.) itaat hakkındaki sapık anlayışlarının ışığında, şekil ve düzeni üzerinde müslümanların icma ettiği dinî görevlerin hepsini inkâr ettiler.

Kendi kendimize, bu yeni anlayışı, ne ondört asır boyunca müslümanların, ne sahâbenin, ne de Hz. Peygamber'in (s.a.s.) -çünkü ondan, uydurma hadîs yoluyla da olsa böyle bir şey nakledilmemiştir- nasıl anlamamış olduklarını sormamız mümkündür. Kur'an-ı Kerim'in de, uzaktan yakından, bu anlayışa işaret etmediğini açıklamaya gerek yoktur.

Acaba bütün bu devrede İslâm ümmeti hata mı etmiş, Hz. Peygamber de, öne mi bizzat kelime-i şehâdetden daha az olmayan bu durumu açıklamamak suretiyle ihmalde mi bulunmuştu? Hatta, bu hususta bize hiç bir şey açıklamamak suretiyle bizzat Kur'an-ı Kerim ihmalde mi bulunmuştu? Peki bizzat Kur'an hakkındaki hükümleri nedir? Bu derece noksan kaldığı sürece bizzat Kur'an'a uymak gerekir mi?

Diğer taraftan, yakın gelecekte "tek" merkez oluşturarak ümmetin birleşmesi ufukta görünmediğine göre, her devlette "İslâm Milletinin Bir Merkezi" ve böylece ümmetin bir çok merkezleri olacak, merkezlerin ve yorumların birden fazla oluşuyla da bir merkezin helâl kıldığını diğeri bazan haram mı sayacak? Yahut, İslâm ümmeti tamamiyle birleşsin diye bizzat Kur'an'la amel etme ihmal mi edilecek?

Bundan sonra şunu söylemek mümkündür: Hadisçilerin çabaları, iddia ettikleri gibi, İslâm'ın berraklığını silip süpürmek için düzenlenmiş yabancı bir komplo idiyse -ki bu hayâlî bir komplodur.- bu hareket, bizzat Kur'an'ı, hem de Kur'an adına ortadan kaldırmak için fiilen düzenlenmiş yabancı gerçek bir komplodur.

Sözün Kısaşı

Son zamanlardaki sünnet inkârcılarının delilleri, eski dönemdeki sünnet inkârcılarının delillerinden farklılık göstermez. Bu inkâr, bilgi ve anlamaya dayanmamaktadır. Aksine yanlış anlamaya veya, mâzide yunan kaynaklı oluşu ile zamanımızda batı kaynaklı oluşunda fark olmayan fikir sömürgeciliğinin yankısı kötü maksatlara dayanmaktadır.